

УДК 340.12 (045)

Пильгун Наталія Василівна –

к. ю. н., доцент кафедри теорії та історії держави і права,
Національного авіаційного університету

Nataliia V. Pylhun –

candidate of juridical sciences,
associate professor of the theory of state and law,
National Aviation University
(1, prosp. Kosmonavta Komarova, Kyiv, 03680, Ukraine)

Хомченко Олена Володимирівна –

студентка Навчально-наукового Юридичного інституту
Національного авіаційного університету

Olena V. Khomchenko –

student of the Scientific Law Institute,
National Aviation University
(1, prosp. Kosmonavta Komarova, Kyiv, 03680, Ukraine)

Особливості механізму держави в Україні

В статті порушується питання багатогранності поняття механізму держави, його суті і зміст, особливості функціонування органів державної влади. Проаналізовано ознаки, що характеризують механізм держави та виявлено особливості розуміння призначення об'єкту дослідження. Автор вказує на основні принципи, на яких базується механізм держави та розкриває різні наукові погляди вчених щодо функціонування апарату держави.

Ключові слова: держава, механізм держави, державний апарат, наукові погляди, публічна влада.

В статье поднимается вопрос многогранности понятия механизма государства, его сущность и содержание, особенности функционирования органов государственной власти. Проанализированы признаки, характеризующие механизм государства и выявлены особенности понимания назначения объекта исследования. Автор указывает на основные принципы, на которых базируется механизм государства и раскрывает различные научные взгляды ученых относительно функционирования аппарата государства.

Ключевые слова: государство, механизм государства, государственный аппарат, научные взгляды, публичная власть.

N.V. Pylhun, O.V. Khomchenko Features of the Mechanism of the State in Ukraine

The article raises the question of versatility concept of the mechanism of the state, its nature and content, especially the functioning of public authorities. The features, characterizing the mechanism of the state are analyzed and features of understanding of purpose of the object of research are revealed. The author points to the basic principles on which the mechanism of the state is based and opens different scientific views of scientists concerning functioning of the office of the state.

The main aspects of the mechanism of the state are considered more fully and specifically for the purpose of judgment and reproduction in these concepts of reality of today. The author reveals the actual concept of the state, its relationship between functioning and structure. Features of functioning of the mechanism of the state in Ukraine are defined. The mechanism of the state was considered not as a simple set of its elements, and as system of these elements which are functionally coordinated among themselves and systematized in general. The author generalized the main aspects of concept following from views of the leading legal scholars. The attention is paid

to differentiation of the concepts “mechanism of the state” and “government”, distinction between them and their main signs are defined.

Keywords: *state, state mechanism, state apparatus, scientific views, public authorities.*

Постановка проблеми. Держава є складною соціальною системою, яка характеризується певними елементами, формами прояву, змістом та функціональним призначенням, тобто організуючим впливом на суспільство. Управління державними справами вимагає надзвичайно високої організованості та взаємодії створених державою органів, що і забезпечується у процесі функціонування механізму держави. У сучасній теоретичній частині висвітлення питань державницького значення відсутнє єдине розуміння механізму держави. Найпоширенішим є його визначення як сукупності органів та організацій, що реалізують функції держави. Тому доцільно розглянути основні аспекти механізму держави більш повно та конкретно з метою осмислення та відтворення в цих поняттях реальної дійсності сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дане питання досліджували та розглядали такі вчені як В.А. Власов, О. Ф. Скакун, М. С. Кельман, Е. П. Григоніс, Л.Л. Григорян, Ю.М. Козлов, В.В. Копейчиков, Г.О. Мурашин, Л. Наливайко, С.В. Соловійова, Ю.А. Тихомиров, Л.П. Юзьков, С. С. Алексєєв, М. К. Іскакова. У дефініціях кожного вченого є особливості розуміння самого поняття механізму держави, його призначення та функціонування. Тому подальше наукове дослідження поданої теми вважається доцільним, так як вона має практичну значимість і цінність в побудові правової держави і громадянського суспільства.

Метою наукового дослідження є визначення особливостей функціонування механізму держави в Україні.

Виклад основного матеріалу. Необхідно зазначити, що категорія «механізм держави» змінювалась у ході розвитку суспільства і держави. У вітчизняній юридичній літературі ХХ ст. поняття «механізм держави» почало застосовуватись у 20—30-х рр. після обґрунтування необхідності механізму держави даного періоду. Її зміст складала діяльність партії, яка через державу та недержавні організації проводила свій політичний курс. У 60—80-х рр. з'являється концепція політичної системи суспільства як механізму здійснення

політичної влади державою та недержавними структурами [9, с. 389].

Існує чимало різних поглядів провідних вчених-юристів на поняття механізму держави. Доктор юридичних наук, академік Національної академії правових наук України, Скакун О. Ф., зазначає, що механізм держави – це цілісна, ієрархічна, динамічна система державних органів, підприємств, установ, інститутів, що здійснює завдання і функції держави на основі і в межах права і слугує їй (державі) організаційно-економічною, організаційно-політичною, організаційно-соціальною, організаційно-культурною основою.

Характерними рисами механізму держави є:

- це структурована система – її структура складається з елементів, тісно пов'язаних між собою.

- це ієрархічна система, яка побудована на засадах субординації і координації. Ієрархія простежується в розчленованості державного механізму на різні державні органи, блоки, підсистеми, що перебувають у супідрядності один до одного і мають діяти скоординовано - разом, злагоджено і без збоїв.

- цілісна система, яка побудована на єдиних принципах, має єдині завдання і цілі діяльності. Кожний суб'єкт механізму держави як його системний елемент органічно зумовлений усіма іншими його елементами і функціонуванням системи в цілому;

- функціонуюча (реально працююча) система, яка перебуває в динаміці, розвитку завдяки використанню набору засобів, способів для управління суспільством, виконання функцій держави;

- має організаційну основу. Організаційно-економічну основу становлять елементи економічної інфраструктури - грошова система, фінансова система, податкова система, банківська система, державна власність. Організаційно-політичну основу становлять органи держави, територія держави, виборча система, збройні сили й інші державні військові формування, державні символи, столиця

держави. Організаційно-соціальну основу становить система охорони здоров'я, система соціального захисту. Організаційно-культурною основою є система освіти і виховання, система науки і культури;

- легітимна і легалізована система - визнана народом, діє на основі та у межах права;
- ефективність дії визначається людським фактором – професіоналізмом державних службовців, їх спеціальним статусом, гарантіями зайнятості і соціального захисту [8, с. 137].

Науковці розмежовують поняття "механізму" і "апарату" держави, пояснюючи це тим, що поняття механізму держави ширше за поняття державного апарату за складом і структурою. Механізм держави має розглядатися не як проста сукупність складових його елементів, а як система цих елементів, функціонально спільних, погоджених між собою і системою в цілому, що перебувають у постійній дії, відновленні з метою підтримання своєї основної функції-управління.

Також поняття механізму держави досліджували такі науковці як Мурашин О. Г. та Кельман М. С. У своїх працях вони зазначають, що державно організоване суспільство для підтримки своєї життєдіяльності, вирішення завдань, які стоять перед державою, потребує функціонування різноманітних державних організацій. Відомо, що функції державної влади здійснюються саме її чиновниками, армією, адміністрацією, судами. З цього випливає, що державна влада є не лише простою назвою. Державний механізм можна назвати «державною владою» або «публічною владою». Він створюється для здійснення функцій держави, і цей зв'язок найбільш повно виявляє себе у конкретній структурі державного апарату. Виходячи з цього, можемо дати визначення поняттю, яке у юридичній науці називають механізмом держави [5, с. 118]. Отже, механізм держави — це система всіх державних організацій, які створюються для організації і безпосереднього здійснення завдань і реалізації функцій держави. Щодо структури механізму держави, то вона становить: апарат держави, державні підприємства, державні установи, інші державні організації.

Крестовська Н. М. вважає, що механізм держави є реальною організаційною

матеріальною силою, маючи яку в своєму розпорядженні, держава здійснює владу. На її думку саме поняття механізм держави — це цілісна ієрархічна система державних органів, що здійснюють державну владу, а також установ, підприємств, за допомогою яких виконуються завдання і функції держави.

Побудова і діяльність механізму сучасної держави здійснюється на основі певних принципів, до яких належать:

- принцип гуманізму, тобто пріоритетності захисту прав і свобод людини і громадянина в діяльності держави;
- принцип розподілу влади у побудові та функціонуванні державного апарату;
- принцип гласності в діяльності державного апарату;
- високий професіоналізм державних службовців і компетентність державних органів;
- принцип законності, тобто правових засад в діяльності всіх складових частин механізму держави;
- принцип демократизму у формуванні та діяльності державних органів, що дозволяє враховувати різноманітні інтереси переважної більшості громадян.

Механізм держави виступає основним суб'єктом здійснення державної влади. За допомогою державного механізму держава здійснює свої функції, здійснює вплив на стабілізацію та розвиток суспільного життя, сприяє поглибленню демократії та організованості в країні.

Малько О. В. зазначає, що юридичній науці поняття "механізм держави" і "державний апарат" зазвичай вживаються як синоніми, хоча існує точка зору, згідно з якою під державним апаратом розуміється система органів, які безпосередньо здійснюють управлінську діяльність і наділені для цього владними повноваженнями, а в поняття "механізм держави" включаються поруч з державним апаратом ще й державні установи та організації, а також "матеріальні придатки" державного апарату (збройні сили, міліція, кримінально-виконавчі установи і т.д.), спираючись на які діє державний апарат [6, с. 218].

Існує наукова позиція, відповідно до якої під апаратом держави розуміються всі органи

держави в статистиці, а під механізмом держави – ті ж органи, але в динаміці. Вивчаючи апарат держави, говорять перш за все про призначення, порядок утворення, компетенції того чи іншого державного органу, а вивчаючи механізм держави – безпосередньо про діяльність державних органів, про їх взаємозв'язки між собою в процесі здійснення тих чи інших функцій держави.

Як відзначає Ісакова, до початку 50х років ХХ сторіччя в СРСР механізм держави розумівся в широкому й вузькому змістах. У вузькому змісті він вважався тотожним і вичерпувався поняттям апарату державної влади, а в широкому політичної системи суспільства [4, с. 10]. На думку доктора юридичних наук Григоніса етимологія слова «механізм» дозволяє розглядати механізм держави у динаміці. Поняття «державний апарат» і «механізм держави» лежать у різних площинах і співвідносяться між собою, як річ, що знаходиться в спокої, в статистиці (державний апарат) і та ж річ в русі, в динаміці (механізм держави). Механізм держави – це, насамперед, функціонування, дія органів держави (державного апарату). Він виражається в певних способах, засадах організації та функціонування системи органів держави (державного апарату), у взаємозв'язку і взаємодії між собою окремих її частин.

Поліція та інші силові структури, які розглядаються за однією з традиційних точок зору в якості самостійної частини державного механізму, в правовій державі повинні перерости з репресивних органів в справді правоохоронні [3, с. 16]. У механізмі правової держави, заснованому на принципі поділу влади, ці органи повинні діяти тільки в рамках функцій, обов'язків і прерогатив виконавчої влади у сфері надання соціальних послуг. Принципи організації та функціонування механізму держави являють собою основні, істотні і вихідні положення, що визначають суть механізму тієї чи іншої держави.

Алексеев С. С. зазначає, що механізм держави є тією реальною організаційною матеріальною силою, за допомогою якої держава здійснює владу. Механізм є структурним і предметним уособленням держави, являє собою матеріальну «речовину», з якої вона складається. Можна сказати, що механізм є постійно

функціонуючим виразом держави. Тобто, механізм держави – це цілісна ієрархічна система державних органів та установ, які практично здійснюють державну владу та виконують завдання і функції держави.

Між функціями держави та її механізмом існує прямий і нерозривний зв'язок. В силу того, що механізм якраз і створюється для виконання функцій держави, останній у цьому зв'язку належить визначальна роль. Органи держави і установи змушені підлаштовуватися до її мінливих функцій [1, с. 136]. Якщо, приміром, у суспільстві беруть перевагу функції, які виходять з класових чи національних протиріч, то за цим неминуче виходять на перший план такі елементи механізму держави, як органи та установи насильства, примусу.

Алексеев вважає, що поняття «механізм» і «апарат» держави зазвичай визнають однаковими за обсягом та змістом. Хоча термін «механізм» лише підкреслює цілісність апарату, його спрямованість на результативну діяльність.

Варто розглянути думку Л.П. Юзькова, який зазначає, що існують два основні підходи до визначення поняття "механізм" – структурно-організаційний та структурно-функціональний. За першим підходом механізм характеризується як сукупність певних складових елементів, що створюють організаційну основу певних явищ, процесів, а механізм держави - це "сукупність установ", через які здійснюється "державне керівництво суспільством". За другим підходом, визначаючи механізм того чи іншого державно-правового інституту (процесу, явища), увагу акцентують не тільки на організаційній основі його побудови, але й на його динаміці, реальному функціонуванні. Сам Л.П. Юзьков віддавав перевагу структурно-функціональному підходу, і, з огляду на це, у загальному плані визначав механізм державного управління як організацію практичного здійснення державного управління.

Держава – у її людському вимірі, і раціональному розумінні, на переконання академіка Російської академії наук В.С. Нерсесянца, – складається із вільних індивідів – громадян. У цьому сенсі увесь державний механізм – це інституціоналізовані (організовані) групи громадян. Механізм держави, на його думку, слід розглядати в контексті виконання певним прошарком людей окремого різновиду суспільно корисної праці – управлінської

діяльності на постійних професійних засадах. У такому людському вимірі механізм держави виступає своєрідним фізичним (людським) її втіленням як відносно виокремлений, конституційований в окремий інститут і структурно організований прошарок осіб, який склався на етапі формування держави внаслідок суспільного розподілу праці на тих, хто керує, і тих, ким керують [7, с. 70]. Останнє позначає рух від традиційного для юридичної науки акценту лише на формальні схеми здійснення державної влади в суспільстві до дослідження «людських чинників» управлінської діяльності, що передбачає належну увагу до цієї важливої проблеми з позицій більш адекватного підходу. Зокрема, «людський вимір» і дослідженні утворення і функціонування механізму і апарату держави є найбільш відповідним підґрунтям, що дає змогу висвітлити актуальні питання його кадрового забезпечення, державної служби, бюрократії тощо.

Виходячи з вище викладеного, зрозуміло, що поняття механізму держави є

багатоаспектним та багатогранним. Велика кількість різних наукових поглядів, припущень щодо його значення в повній мірі розкриває суть, ознаки та структуру даного поняття. Механізм держави повинен розглядатися не як проста сукупність його елементів, а як система цих елементів, функціонально узгоджених між собою і систематизованих в цілому. Важко узагальнити усі думки з приводу цього поняття та сформувати єдине визначення. Все ж, є аспекти, з якими погоджується більшість юристів-науковців. Отже, механізм держави – це внутрішньоєдина цілісна ієрархічна система державних органів установ, підприємств, організацій, яка в процесі функціонування і у взаємодії між собою забезпечує впорядкованість і організованість суспільних відносин, гарантуючи стабільну охорону, захист прав, свобод та інтересів людини і громадянина.

Список використаних джерел:

1. Алексеев С. С. Общая теория права / С. С. Алексеев. – М. : Юридическая литература, 1982. – Т. 2. – 136 с.
2. Алексеев С. С. Теория держави і права : навч. посіб. / С. С. Алексеев, С. І. Архипов. – М. : Статут, 2005. – 496 с.
3. Григонис Э. П. Механизм правового государства / Э. П. Григонис. – СПб. : Питер, 1999. – 179 с.
4. Исакова М. К. Механизм Советского общенародного государства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / М. К. Исакова ; Саратовский государственный университет. – Саратов, 1984. – 197 с.
5. Кельман М. С. Загальна теорія держави і права : підручник / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин, Н. М. Хома. – 3-тє видання, стереотипне. – Львів : «Новий Світ – 2000», 2007. – 118 с.
6. Матузов Н. І. Теорія держави і права : навч. посіб. / Н. І. Матузов, А. В. Малько. – К. : МАУП, 2004. – 218 с.
7. Общая теория права и государства : учебник / под ред. В. В. Лазарева. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2001. – 520 с.
8. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун ; пер. з рос. – Харків : Консум, 2001. – 656 с.
9. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.

References

1. S. S. Alekseev, General Theory of Law / S. S. Alekseev. – М. : Yuridicheskaiia literature, 1982. – Vol. 2. – 136 p.

2. S. S. Alekseev, *Theory of State and Law : tutorial* / S. S. Alekseev, S. I. Arkhipov. – M. : Statut, 2005. – 496 p.
3. E. P. Grigonis, *Mechanism of Law-Based State* / E. P. Grigonis. – Saint Petersburg : Piter, 1999. – 179 p.
4. M. K. Iskakova, *Mechanism of the Soviet Public State : synopsis of a thesis for a candidate of juridical sciences : 12.00.01* / M. K. Iskakova ; Saratov State University. – Saratov, 1984. – 197 p.
5. M. S. Kelman, *General Theory of State and Law : textbook* / M. S. Kelman, O. H. Murashyn, N. M. Khoma. – 3rd ed., stereotyped. – Lviv : “Novyi Svit – 2000”, 2007. – 118 p.
6. N. I. Matuzov, *Theory of State and Law : tutorial* / N. I. Matuzov, A. V. Malko. – K. : MAUP, 2004. – 218 p.
7. *General Theory of State and Law : textbook* / under the editorship of V. V. Lazarev. – 3rd ed. revised and enlarged. – M. : Yurist, 2001. – 520 p.
8. O. F. Skakun, *Theory of State and Law : textbook* / O. F. Skakun ; transl. from Russian. – Kharkiv : Konsum, 2001. – 656 p.
9. *Theory of State and Law. Academic Course : textbook* / under the editorship of O. V. Zaichuk, N. M. Onishchenko. – K. : Yurinkom Inter, 2006. – 688 p.